

13. *Непокупний А.* Між Т. Г. Шевченком і М. І. Глинкою: подорож Енгельгардтів до Відня 1833 р. та її відлуння у повісті “Музыконт” // Вісник НАН України. – 2004. – № 3.
14. *Поліщук В.* Повісті Шевченка й розвиток повістєвого жанру в українській літературі (до постановки проблеми) // Зб. пр. 33-ої наук. шевч. конф. – Черкаси, 2000.
15. *Смілянська В.* Жанрові різновиди Шевченкової поеми // 31 наук. Шевч. конф.: Матеріали. – Луганськ, 1994.
16. *Смілянська В.* Категорія “автор” у поезії та прозі Тараса Шевченка // Шевченкознавчі розмисли: Зб. наук. праць. – К., 2005.
17. [Чамата Н.] Коментарі // *Шевченко Т.* Зібрання творів: У 6 т. (видання, автентичне 1-6 томам “Повного зібрання творів у дванадцяти томах”). – К., 2003. – Т. 3.
18. *Шевченко Т.* Зібрання творів: У 6 т. (видання, автентичне 1-6 томам “Повного зібрання творів у дванадцяти томах”). – К., 2003. – Т. 3.
19. *Якубовський Ф.* Тарас Шевченко – прозаїк // За справжні обличчя: Критичні нариси на теми дожовтневої літератури. – Харків; К., 1931.

Отримано 22.12.2009 р.

м. Куїв

Оксана Яковина

БЛАГОВІЩЕННЯ ТА ОБРАЗ БОГОРОДИЦІ В ЦЕРКОВНІЙ ТРАДИЦІЇ І В ПОЕМІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА “МАРІЯ”

Статтю присвячено одному з найбільш проблематичних для наукового аналізу творів Т. Шевченка – поемі “Марія”. Мотивація твору в розумінні авторки статті розкривається у двох основних контекстах: містичному й соціальному. Аналізується адекватність постатей євангельського тексту та образів поеми Т. Шевченка. Поет використовує аналогію як засіб для показу переходу від свідомості психологічного до свідомості духовного. Виявляється метафізика поетичної думки самого Шевченка та метафізика мислення головних героїв твору.

Ключові слова: метафізичний рівень мислення, аналогія, образ Богоматері, Благовіщення, аспекти містичний і соціальний, таємниця, парадокс.

Oksana Yakovyna. Annunciation Day and the Mother of God in the ecclesiastical tradition and in the poem “Mariya” by Taras Shevchenko

This article is devoted to one of the most subtle works by T. Shevchenko, that is, to his poem “Mariya” (“Mary”). The author of the paper explores the mystical and social background of the work, concentrating on the interrelation between the evangelic figures and the characters in T. Shevchenko’s poem. She thus argues that the poet uses the analogy as a means of transition from the psychological to the spiritual notion of consciousness. This, in its turn, casts light upon the metaphysics of thinking, both of Shevchenko himself and of the main characters of his text.

Key words: metaphysics of thinking, analogy, the Mother of God, Annunciation Day, mystical and social aspects, mystery, paradox.

Шевченко не був би генієм, якби в його творчій думці не відчувався метафізичний рівень буття¹. Проте обставини виховання й навчання часто не давали йому змоги виходити за межі соціально-історичного контексту розуміння біблійних фактів та подій історії Спасіння. Структурою своїх знань Шевченко не зміг долучитися до теологічної традиції християнської Церкви. Але спонтанно

¹ При визначенні метафізичних понять керуємося методом томістичного реалізму. О. Діонісій Павло Ляхович зазначає: “Метафізика буття розглядає підставу знання, глибшу від сутності, тобто фундамент, який стоїть під основою всього, що існує, і всіх сутностей. Отож, буття як таке належить до *рівня невимовного тайнства*, що є основою навіть самої можливості мови...” [8, 41]. А також: “Буття – <...> це те, що становить кожную річ і всі речі тим, чим вони є” [8, 12].

(на рівні Об'явлення) йому дано було вербалізувати духовні істини. Тут маємо аналогію із джерелом Шевченкових пророцтв.

Розуміння поеми "Марія" неоднозначне. Це ніби ідилічна історія вбогої селянської дівчини-сироти, опис її нужденності, всепокори й чистоти. Деякі дослідники навіть схильні бачити в ній реалізацію притаманного Шевченкові мотиву жінки-покритки та борця за "правду і волю" [6, 381]. Хоча авторам подібних коментарів має бути відомою позиція заарештованого 13 липня 1859 року на підставі "теологічної суперечки" Шевченка: на питання А. Козловського, що він думає про Матір Ісуса Христа, поет відповів: "Перед Матір'ю Того, Хто постраждав і вмер за нас на хресті, ми повинні благоговіти, (бо) якби вона не родила Бога, то була б звичайною жінкою" [12, 325-326], [3, 401].

В. Смілянська у статті "Поема "Марія", підготовленій для Шевченківської енциклопедії, висвітлює різні, зазвичай, суперечливі розуміння дослідниками образу головної героїні твору – від "ідеальної матері-страдниці", "покритки" до "жінки громадського чину", здатної будити маси до радикальних дій. "...Дослідникам, – зазначає авторка, – протягом століття з часу її [поєми] публікації ходило насамперед про релігійність <...> або, навпаки, "атеїзм" Шевченка <...>".

Видається, що підстави для такого спектра тлумачень образу Марії криються вже в самих авторських спонуках до написання поеми, створеної в жовтні-листопаді 1859 р. в Петербурзі. Задовго до того в листуванні з княжною В. Рєпніною поет зізнається про свій задум "анализировать сердце матери по жизни святой Марии, непорочной матери Христовой..." (лист від 1 січня 1850 р.) [14, 51]. Так само в іншому листі: "Новый Завет я читаю с благоговейным трепетом. Вследствии этого чтения во мне родилась мысль описать сердце матери по жизни Пречистой Девы, матери Спасителя. И другая, написать картину Распятого Сына ее. Молю Господа, чтобы хоть когда-нибудь олицетворились мечты мои!" (лист від 7 березня 1850 р.) [15, 54].

Шевченко намагається показати Марію і як матір Бога, і як матір людини, тобто висвітлити й містичний момент, і соціальний. Містичний аспект автор відтворює адекватно. Натомість у пошуках соціальної форми він зупиняється на постаті знедоленої селянки (часто покритки), типовій для сучасного йому суспільства. Доля такої страдниці "боліла" йому ціле творче життя. Традиційно-обрядова роль "успішної" матері не була для Шевченка творчо актуальною. Поєднання містичного моменту із соціальним в історії культури можливе лише за допомогою аналогічного мислення. Саме воно притаманне Шевченкові як автору поеми "Марія" і його поетичному таланту взагалі. І саме цей релігійний, поєднаний характер аналогії (від лат. *religare* – пов'язувати) зазвичай не враховують коментатори поеми.

Літературні й духовні джерела поеми пов'язані з історичним досвідом існування українського народу. Автор вводить в український контекст образи євангельських Діви Марії, Йосипа, Ісуса, Єлизавети, Івана Предтечі, архангела Гавриїла, Симеона та інших так, що ментальність, психологія, звичаї, побут українського народу дифузуються з історичними реаліями життя палестинських персонажів. Це ще одне свідчення того, що метафізична реальність – позаісторична, позанаціональна. Скажімо, те, що відбувалося в душі Якова, коли він боровся з Богом [11, Буття 32: 25-33], або в душі Діви Марії, яка не одразу розуміє слова янгола чи поведінку власного сина [11, Лука 1:28-34; 2:48-50], може бути актуальним для будь-кого іншого.

Сюжет Шевченкової поеми досить далекий од відповідного євангельського тексту. Ні наймитування Марії в Йосипа, а потім у Єлизавети, ні вказівки на вік Йосипа в Євангелії немає (західна церковна традиція, наприклад, припускає, що він мав близько 25-30 років на час заручин із Марією [9, 31 та ін. джерела]). Також у євангельському тексті архангел Гавриїл "входить до Марії", коли вона

вже була зарученою з Йосипом [11, Лука 1:26-28], натомість у Шевченка ця послідовність подій реверсивна. Проте в буттєвому аспекті це не важливо.

Загалом створюється враження, що аналізована поема не стала продуманим і послідовно написаним твором. У ньому (як, до речі, і в євангельських текстах) наявні суперечності, нечітко висловлені думки, так звані “темні місця”. Проте метафізичний рівень сприйняття тексту поеми й самого митця дає змогу відчувати, як авторський зміст твору набуває характеру Об’явлення. Історичний час головних героїв поеми фокусується в конкретних стражданнях людини, такої, як її створив Бог (чоловіком і жінкою), поза обставинами їхнього життя, віку, соціального становища тощо. “Гість” постає в буттєвому змісті поеми Архангелом (благовістям), наймичка Марія – образом Матері (святістю), Йосип – образом мудрості й захисту.

Отже, на буттєвому рівні твору святість Марії та Йосипа – це духовний стан людей перед гріхопадінням. Такий метафізичний задум автора поеми “декларується” вже в перших рядках: “Все упованіє моє / На Тебе, мій пресвітлий раю, / На милосердіє Твоє, / Все упованіє моє / На Тебе, Мати, возлагаю. / Свята сила всіх святих, / Пренепорочная, Благая!..” (рядки 1-7) [13, 311].

Матір Шевченко називає Раєм, так само як і в іншому місці поеми: “Таки ж у неї на колінах. / Отож і спить собі дитина, / Мов янголяточко в Раю...” (рядки 570-572) [13, 324].

Образ матері як Раю в Шевченка суголосний із поясненням С. Аверінцевим терміна “Благовіщення” як “початкового моменту історії втілення Бога, тобто земного життя Ісуса Христа”. Переказуючи сюжет за Євангелієм від Луки (1:26-38), дослідник пише: “В євангельському тексті не йдеться безпосередньо, але мається на увазі, що мить, коли Марія вимовляє свою згоду, і є миттю дівочого (непорочного) зачаття; як при створенні світу слово Бога “нехай станеться” приводило творіння до буття, так само її слово “нехай станеться” приводить Бога у світ. У церковній традиції акт послуху, здійснений Марією ніби за все людство, яке впало і має бути спасеним, протиставляється акту непослуху, який склав сутність гріхопадіння Адама і Єви. Діва Марія як “нова Єва” викупає гріх “першої Єви”, починаючи зворотній шлях до втраченого життя в єдності з Богом; тому благовіщення є <...> “підсумовуюче передчуття” *спасіння* людей” [1, 44].

Шевченко неодноразово наголошує на значенні Марії для спасіння людства: “...За Сином праведним своїм. / І ти пішла... / ... поки не дійшла / Аж до Голгофи...” (рядки 654-660) [13, 326]; “Воззри, Пречистая на їх, / Отих окрадених, сліпих / Невольників. Подай їм силу / Твого мученика-Сина...” (рядки 9-12); “І Ти, великая в женах! / І їх [учнів] уніє і страх / Розвіяла, мов ту полову, / Своім святим огненным словом! / Ти дух святий свій пронесла / В їх душі вбогії!..” (рядки 732-737) [13, 328]; паралель бачимо також у поемі “Неофіти”: “...Ти Матер Бога на землі! / Ти сльози матері до краю, / До каплі вилила! Ридая, / Молю ридаячи, пошли, / Подай душі убогій силу...” (рядки 77-81) [13, 246].

Папа Іван Павло II в енцикліці “Redemptoris Mater” (“Мати Відкупителя”) та в Апостольському листі “Mulieris dignitatem” (“Гідність жінки”) указує на особливу участь Марії у воскресінні і славі власного Сина. “Я зрозумів... – каже понтифік, – що справжня святоблivity до Божої Матері є, власне, христоцентричною, більше того, є найглибше закоріненою у Тринітарній таємниці Бога, пов’язаною з містерією Втілення і Відкуплення” [4, 157-158].

Шевченко, звертаючись до хресного шляху Христа, поряд завжди ставить Його Матір: “Бо за Сином / Свята Мати всюди йшла, / Його слова, Його діла – /

Все чула, й бачила, і мліла, / І мовчки трепетно раділа, / На Сина дивлячись...” (рядки 661-666) [13, 326]; “Поніс лукавим правди слово! / Не вняли слову! Розп’яли! / Як розпинать Його вели, / Ти на розпутті стояла...” (рядки 702-705) [13, 327]. Поет простежує особливий зв’язок між порухами душі Христа і Марії: внутрішнє життя свого Сина, Його підготовку до місії мати переживає як власне життя: “А він... / Та аж заплаче, дивлячись / На іудейську столицю. / Й вона заплаче, ідучи / У яр по воду до криниці...” (рядки 666, 675-678) [13, 326]; “І принесе / Води погожої, і вмие / Утомлені стопи святіє, / І пити дасть, і отрясе, / Одує прах з його хітона, / Зашиє дірочку та знову / Під смокву піде. І сидить / І дивиться, о Всесвятая! / Як Син той скорбний спочиває” (рядки 679-687) [13, 326–327].

Іван Павло II називає “об’єктивною правдою про Богородицю” те, що “Марія є новою Євою, яку Бог ставить перед новим Адамом – Христом, починаючи від Благовіщення, через ніч віфлеємського народження, через весільні роки у Кані Галілейській, до хреста на Голгофі, і далі до вечері під час Зелених Свят: Мати Відкупителя стає Матір’ю Церкви” [4, 157]. Шевченкові вдалося зрозуміти й передати в поемі, як Марія стає Матір’ю Церкви: “Розп’ялась / Твоя єдина дитина!.. / ...Брати Його, ученики, / Нетвердії, душеубогі, / Катам на муку не дались, / Сховались, потім розійшлись, / І Ти їх мусила збирати... / Отож вони якось зійшлись / Вночі круг тебе сумовати. / І Ти, великая в женах! / І їх униніє і страх / Розвіяла, мов ту полову, / Своїм святим огнєним словом! / Ти дух святий свій пронесла / В їх душі вбогії! Хвала! / І похвала Тобі, Маріє! / Мужі воспрянули святіє. / По всьому світу розійшлись, / І іменем Твого сина, / Твоєї скорбної дитини, / Любов і правду рознесли / По всьому світу...” (рядки 713, 714, 725-744) [13, 327–328].

Французький теолог Анрі де Любак, міркуючи над проблемою Богородиці як матері Церкви, указує на “передусім дівоче материнство Марії, <...> що являє собою прототип чуйності Церкви, котра приймає християн” [7, 69]. Автор уживає поняття “таємниця” й “парадокс” як неминучі в дискурсі розуміння і Богородиці, і Церкви. “Парадокс Церкви, створеної для парадоксального людства... Вона об’єднує його (людства. – О. Я.) властивості в усій їхній складності, в усій непослідовності з безмежними суперечностями всередині людини. Будь-яка доба стоїть під знаком цього парадоксу”. Але якщо “подивитися трохи глибше, ніж видимість, котра бентежить”, можна побачити сутність. “Адже сутність ніколи не полягає <...> в тому, що впадає в око, і тоді ми виявимо парадокс, притаманний самій Церкві, і цей парадокс уведе нас і у власне її таємницю” [7, 6–7].

Таємницею і парадоксом виступає також постать Діви Марії і, зокрема, момент Благовіщення. Шевченко намагається передати цю таємницю. Не дивно, що ідеологічно налаштовані науковці завжди все визначають чітко й однозначно... Натомість дослідники, яким притаманне релігійне бачення, повинні ніби захищати нещасного: “Людського Зачаття в “Марії” зовсім нема, – його вносять самі читачі та критики-дослідники своїм незрозумінням! Шевченко весь час зве Діву Марію – Пренепорочною, Пречистою, Всеблагою, Святою...” [5, 88; 71–97]. До речі, Біблія свідчить, що цього парадокса не розуміє й сам Йосип, із яким Марія була заручена. Євангеліст Матвій [11, Мт. 1:18-25] розповідає, що чоловік, дізнавшись про вагітність Марії, “не бажаючи її ославити, хотів тайкома її відпустити”. І лише після пояснення янгола, котрий явився йому уві сні, Йосип приймає цю таємницю і, довіряючи Богові, залишається з Марією, ставши названим батьком Ісуса. Та навіть сама Марія на благовіщення янгола реагує здивуванням і намаганням зрозуміти: “Як же воно станеться, коли я не знаю мужа?” [11, Лука 1:34].

Шевченкове Благовіщення перебуває цілком у контексті релігійнотрадиційних описів цієї таємниці. Спочатку поет уводить читача в ситуацію сакральності розповіддю Йосипа про “Божу благодать”, яка “пролилась” “на ветхую Єлисавету”, і народження Івана-Хрестителя (рядки 163-168) [13, 315]. Далі – “гость роззутий, / Умитий з куці виходжав / В одному білому хітоні, / Мов намальований сіяв, / І став велично на порозі, / І, уклонившись, вітав / Марію тихо...” (рядки 169-175) [13, 315]. Шевченко не випадково роззуває, умиває й роздягає до “одного білого хітона” “гостя” (благовісника). У біблійних текстах Старого Завіту перебування в Божій присутності позначається вимогою зняти взуття (Бог, промовляючи до Мойсея з охопленого полум’ям куца, каже йому: “Не наближайся сюди! Скинь взуття з твоїх ніг: місце бо, що на ньому стоїш, – земля свята” [11, Вихід 3:5]. Обряд омивання також символізує очищення: у Старому Завіті обряд обмивання обов’язковий перед уживанням їжі [11, Лука 11:37-38], Ісус під час Тайної Вечері миє ноги своїм учням на знак передання традиції служіння і як символ внутрішнього очищення [11, Йоан 13:2-10], жінка (екзегети вважають, що це була Марія Магдалина) омиває слізьми ноги Ісусу та обтирає їх своїм волоссям, висловлюючи так своє визнання, що Він – Господь, і благаючи в нього прощення [11, Лука 7:37-50]. Літургійна традиція зберігає обряд обмивання рук перед принесенням священником жертви на олтарі як символ очищення, а також обряд омивання ніг, яке Римський єпископ у Великий Четвер (спогад про Таємну Вечерю Ісуса) здійснює іншим священникам і звичайним людям на знак служіння. У Шевченка омивання ніг також присутнє в діях матері Ісуса щодо свого сина, вона служить Йому: “...І принесе / Води погожої, і вмие / Утомлені стопи святис, / і пити дасть, і отрясе, / Одує прах з його хітона, / Зашиє дірочку...” (рядки 679-684) [13, 326 – 327]. Деталь роздягненості “гостя” (благовісника) до “одного білого хітона” при зустрічі з Марією також характеризує момент особливої близькості, довіри та відкритості “гостя”, який метафізично знає про внутрішню готовність Марії до прийняття благої звістки; білий колір у релігійній символіці – завжди колір чистоти, незаплямованості (або перемоги над гріхом). Марія Магдалина після воскресіння Ісуса бачить двох янголів у білому вбранні [11, Йоан 20:12], в Об’явленні Івана Божі обранці одягнені в білий одяг – “ті, хто прийшли від горя великого, і обмили одежі свої, і вибілили їх у крові Агнця” (вказівка на очищення від гріха, викуплення через розп’яття і воскресіння Ісуса) [11, Одкр. 7:9-14].

Далі в Шевченковому благовіщенні “Гость стояв / І ніби справді засіяв”, Марія “стрепенулась. Пригорнулась / неначе злякане дитя, / до Йосипа...”, “дивувалася”, “І словеса його святис / на серце падали Марії, / І серце мерзло і пеклось!” (рядки 176-195) [13, 315]. Наступна сцена може бути ключем для аналогії, за допомогою якої автор поетичною мовою намагається передати духовний сенс євангельського дівочого зачаття: “Уже зірниця / На небі ясно зайнялась. / Марія встала та й пішла / З глеком по воду до криниці. / І гость за нею, і в ярочку / Догнав Марію...” (рядки 210-215) [13, 316]. Крапки, поставлені поетом у цьому місці твору, вводять у конфуз читача, якщо він залишається на психологічному рівні сприйняття, не помічаючи явища аналогії. Звернімося до євангельського опису моменту непорочного зачаття в Євангелії. “А Марія сказала до ангела: “Як же воно станеться, коли я не знаю мужа?”. Ангел, відповідаючи, сказав їй: “Дух Святий зійде на тебе й сила Всевишнього тебе отинить...” [11, Лука 1:34-35]. Що таке це “отинення” (чи “обгорнення”, чи “осінення”, як в інших перекладах Святого Письма)? Можливо, це момент, який виходить поза межі людського розуміння, у котрому людина раціонально і психологічно втрачає “контроль” над ситуацією, і відбувається містичний акт, який не піддається поясненню? Згадаймо хмару, що в ній перебуває Мойсей на

горі під час отримання від Бога таблиць Завіту [11, Вихід 24:12-18]. Можливо, це “отінення” і крапки Шевченка в момент благовіщення на аналогічному рівні означають одне й те саме? Аналогія в парадигмі знання людини виявляє верхню точку, аксіоматичний рівень, який через інтроверсію пояснює факти відчуття. Отже, містика поєднає суб’єктивне і об’єктивне в душі людини.

Завважмо, що після слів “Догнав Марію...” наступний Шевченків рядок – “Холодочком / до сходу сонця провели [Марія разом із Йосипом] / До самої Тиверіади / Благовістителя. І раді, / Радісінкі собі прийшли / додому” (рядки 216-221) [13, 316]. Та обставина, що Марія разом із Йосипом “провели Благовістителя” свідчить про те, що вони обоє якимось брали участь у цьому містичному акті. Наголошення на радісному стані – теж євангельський мотив перебування в Божій благодаті чи ознака присутності Святого Духа.

Поет використовує аналогію як можливість психологічного переходу Марії від свідомості життя бідної селянської дівчини на рівень життя в містичному знанні (прозорінні). “Маріє! / Ти, безталанная, чого / І ждеш і ждатимеш од Бога / І од людей Його? Нічого, / Ніже апостола того, / Тепер не жди...” (рядки 265-270) [13, 317]. Суб’єкт нарації постійно змінюється: авторська мова замінюється мовою Марії, Йосипа чи думкою суспільства. Поет демонструє містерію, яка відбувається в душі Марії. Слова “гостя” викликають релігійний трепет: “Марія на його зирнула / І стрепенулась...” (рядки (178-179) [13, 315]. Це почуття, яке вона пояснити собі не може, дарує героїні інтуїцію щастя. Автор поеми дає Марії можливість усвідомлювати радість у майже трагічній ситуації: “В Єрусалимі говорили / Тихенько люде, що стяли / У городі Тиверіаді / Чи то якогось розп’яли / Провозвістителя Месії. / – Його! – промовила Марія, / І веселесенька пішла / У Назарет...” (рядки 277-284) [13, 317]. Так починається містичне життя і місія Марії. При цьому поет зводить в один образ апостола, Предтечу і Христа.

Згідно із християнською іконографією, як зазначає С. Аверінцев, місце дії Благовіщення вказується “досить абстрактно: це майже завжди дім Йосипа Обручника (проте апокрифічна версія <...> розділяє сцену Благовіщення на дві: перша сцена – біля єдиної в Назареті криниці, і лише друга, більш важлива, – в будинку Йосипа)” [1, 44]. І. Огієнко вказує на використання Шевченком канонічної та апокрифічної церковних традицій у трактуванні епізоду Благовіщення [див.: 5].

Людській свідомості притаманне накладання власної інтерпретації на факти буттєвого порядку. Акцидентії свідчать про відмінності в ментальних характеристиках історичного часу. Вони покликані не змінювати сутність, а поглиблювати її розуміння. Зокрема, С. Аверінцев ілюструє різні культурні форми сприйняття образу Богородиці в моменті Благовіщення. “Візантійське мистецтво акцентувало в зображенні Благовіщення церемоніальний момент (придворний небесного двору приходять з офіційним посланням до цариці), мистецтво пізнього західного середньовіччя – куртуазний момент (поклоніння вісника непорочності і красі Дами)... Беато Анджеліко зображує його як спільну молитву Архангела і Марії... Художники нідерландського відродження використовували сюжет Благовіщення з метою передачі цнотливого затишку бюргерського інтер’єру” [1, 44-45].

В означеному контексті Шевченко відтворює образ Марії, близький до образу української селянки. Безперечно, проблема вбогої, безправної й саможертвної української матері його зачіпала найглибше. Тому, наслідуючи народне сприйняття, автор “прилаштовує” загальнохристиянський образ Богоматері до розуміння українського селянина-кріпака свого часу. Думка про поневолений

народ упродовж цілого життя переслідувала колишнього кріпака і в останні роки мала форму передчуття соціального звільнення українського селянства. Оскільки поет керувався власною історичною пам'яттю, його селянська підсвідомість послідовно підказувала йому відповідні літературні форми.

Проте в окремих місцях твору Шевченко виявляє неузгодженість власної інтерпретації євангельського тексту. Так, “дивочний гість” далі називається апостолом (рядок 205) [13, 315], “провозвістителем Месії” (рядок 281) та самим Месією (рядок 333) [13, 318]. За Шевченковим описом першої зустрічі Марії з “гостем”, цей образ наділений ознаками традиційного образу янгола: “В одному білому хітоні, / Мов намальований сіяв”, “Гость стояв / І ніби справді засіяв” (рядки 171-172, 176-177) [13, 315]. Реакція Марії під час цієї зустрічі також становить собою реакцію людини на присутність духовної субстанції: “Їй, небозі, / Аж дивно, чудно” (рядки 175-176), “Марія на його зирнула / І стрепенулась. Пригорнулась, / Неначе злякане дитя, / До Йосипа свого старого” (рядки 178-181), “Сама ж не їла й не пила. / В куточку мовчки прихилилась / Та дивувалася, дивилась, і слухала” (рядки 188-191), “І серце мерзло і пеклось!” (рядок 195) [13, 315]. Але приходиться цей гість-благовісник чомусь “із Назарета” (рядок 161) – містечка Галілеї, у якому провів своє дитинство історичний Ісус Христос. Далі за сюжетом поеми його або “стинають”, або “розпинають” (рядки 278, 280). Так само, як і сина Марії (рядки 358, 703, 704, 713), якого автор називає також Месією (рядки 375, 378, 412, 634), Еммануїлом (рядок 365), Ісусом (рядок 378) та визначає як “Спасителя” (рядок 398), “Живого істинного Бога” (рядок 418), “самого Бога на землі” (рядок 635); про нього сповіщають пророки Єремія та Ісаїя (рядки 373-374), а його народженню передуює поява “огненної мітли з востоку” над Віфлеємом (рядки 349-351). Відтак образ сина Марії в Шевченка збігається з євангельським образом Ісуса Христа. Натомість в образі “благовістителя” (янгола, за євангельською версією і за описом Шевченка у сцені його першої зустрічі з Марією) автор збирає абсолютно різні постаті: й Івана Хрестителя, й апостола (учня Христа), і самого Христа (“розп'ятого”, “Месію”). Пояснити таку безсистемність образу видається неможливим. І цей факт створює ґрунт для взаємозаперечливих коментарів тексту поеми “Марія”.

Подібні повороти в поетичних текстах Шевченка не завжди можуть бути пояснені логічно. Необхідно брати до уваги поняття метафізичної інтуїції поета, про яке свого часу писав М. Гайдеґґер [2; 10, 64]. Як автор, котрий шукав екзистенцію буття, Гайдеґґер звернувся до герменевтики поетичного слова. Пояснюючи буттєвість тільки через інтенціональність людини, філософ дійшов висновку, що поетичний образ – продовження буття на метафізичному рівні. Оскільки деякі тексти Шевченка залишаються герметичними, постає необхідність застосування методу міждисциплінарних досліджень.

Поема “Марія” Тараса Шевченка з огляду на об'єкт свого зображення вже в задумі передбачалася як одна з найскладніших художніх систем. Діва Марія поєднує в собі непоєднуване: материнство і дівочтво, материнство Боже і людське, абсолютну покору і безмежну боротьбу, тихість (непомітність) у щоденному житті і водночас глобальні (величні) наслідки свого життя для історії людства. Так вона змогла поєднати небо і землю, час вертикальний (онтологічний) і час горизонтальний (історичний). Шевченко, інтуїтивно відчуваючи цей феномен, намагався відтворити його в образі Марії у своїй поемі. Проте “таємниця завжди залишається поза досяжністю людини, адже вона є чимось якісно іншим, аніж будь-який із об'єктів людського знання...” [7, 20].

ЛІТЕРАТУРА

1. *Аверинцев С.* Софія-Логос: Словник. – К., 1999.
2. *Гайдеггер М.* Навіщо поети? // *Антологія* світової літературно-критичної думки ХХ ст. – Львів, 1996.
3. *Зайцев П.* Життя Тараса Шевченка. – Нью-Йорк – Париж – Мюнхен, 1955.
4. *Іван Павло II.* Переступити поріг надії / Пер. з польс. – К. – Львів, 1995.
5. *Гларіон* митрополит. Релігійність Тараса Шевченка. – Вінніпег, 1964.
6. *Крекотень В.* “Марія” // *Шевченківський* словник. – К., 1978. – Т. 1.
7. *Любак А.* *Де* Парадокс и тайна Церкви / Пер. с франц. – Милан, [1967].
8. *О. Діонісій Павло Ляхович, ЧСВВ.* Лекції з метафізики. – Львів, 1995.
9. *О. Іван Лужецький.* Життя Марії Матері Ісуса. – Рим, 1989.
10. *Рюс Ж.* Поступ сучасних ідей. Панорама новітньої науки. – К., 1998.
11. *Святе Письмо* Старого та Нового Завіту / Пер. о. Івана Хоменка. – United Bible Societies, 1991.
12. *Тарас Шевченко.* Документи та матеріали до біографії: 1814-1861. – К., 1982.
13. *Шевченко Т.* Марія // Повне збір. тв.: У 12 т. – К., 2001. – Т. 2.
14. *Шевченко Т.* До В.М. Рєпніної. 1 січня 1850 // Там само. – Т. 6.
15. *Шевченко Т.* До В.М. Рєпніної. 7 березня 1850 // Там само.

Отримано 01.04.2009 р.

м. Київ

Григорій Штонь

ДУХОВНА СТРУКТУРОВАНІСТЬ ВІРША ШЕВЧЕНКА

У статті йдеться про малодосліджену проблему злитності духовного перебігу творчого процесу й таких компонентів художньої форми, як ритміка, поетико-технічна, інтонаційна й ладова структурованість поетичного твору тощо. Автор підводить до думки, що Шевченків вірш – то цілком унікальна, не позичена в літературі просодична система, де поетів дух у спілці з художніми інтенціями мови стає вирішальним фактором безпомилкової реакції інтуїтивно “самонароджуваного” творчого задуму.

Ключові слова: рецепція, сугестія, версифікація, духовний макрокосм, мова, вірш, просодія.

Hryhoriy Shton. Spiritual structure of Shevchenko's verses

The paper dwells on a scantily explored problem of indissoluble connection between the spiritual dimension of creation and the components of versification, such as rhythm, intonation, tonality etc. The author suggests that Shevchenko's verse possesses a unique prosodic system which unites the spirit of the poet with the immanent intentions of speech and thus makes the former a determinant of an unmistakable reaction of a self-born creative concept.

Key words: reception, suggestion, versification, spiritual macrocosm, language, speech, prosody.

Більша частина рецепційних процесів і супутніх їм внутрішніх станів так чи так, але заторкує емоційну ауру естетичного переживання, має вихід на душевні й духовні рівні екзистенційного плину, а з тим і в царину світосприймального і світотлумачного штибу. Хоч потрактовуємо ми художню рецепторіку здебільшого в межах термінологіями “співтворчість”, невідь чому гадаючи, що все інше, як-от: асоціативна “мережа”, соціологічні й філософські аберації, культурологічне й формально-мистецьке порозуміння із свіжосприйнятим твором, то не рецепція, а її похідна – аналітика. Так, ніби все, чим є твір, ми починаємо розуміти лише за допомогою “нашіптувань” усіх суміжних із літературознавством наук. Глибоко переконаний, що це не так; читач стає сприймачем буквально всіх змістових рівнів художнього явища (культурно-естетичного, соціального, імпліцитно-асоціативного, духовного та формального) не в раціонально вибудованій послідовності, а, умовно